

RUDNYÁNSZKY HELYE A SZÁZADFORDULÓ
KÖLTÉSZETÉBEN

I.

Petőfi halálától Ady fellépéséig a magyar társadalmi viszonyok nem teszik lehetővé reprezentatív lírai hang kialakulását. Egyaránt jellemző ez ennek a korszaknak hazai társadalmi-gazdasági viszonyaira, szellemi életére, de a magyar líra természetére s arra a törvényszerűségekre is, hogy sok lírikus magas átlagszínvonalon — mert hiszen Petőfi és Arany formanyelvi eredményei szinte közkinccsé váltak — nem jelenti azt, hogy van korreprezentatív líra. Az ilyen líra nem reprezentatív, hanem szimptomatikusan vall a maga korára. A korproblémák összefogásához egy bizonyos líra szükséges, s egy bizonyos lírikus. — „Kiáll a középre valaki . . .”, mint azt a történelmi helyzetváltozástól helyét féltő Ady, a maga zsenialis tudatosságával, rettegte. De az általa is nagyrabecsült,¹ nemcsak jó költő, de érett műveltségű, Rudnyánszky a század végén sorra véve kora költőtípusait, végül is megállapítja: „Egyik se költő, nem igazándi . . . az aprószentek tarka táborában Ott hemzseg száz bozontos üstökös, Ki mind csodás fényt áraszt egymagában, De együtt a sok láng kissé ködös.”

A *Levél Dóczy Lajosnak* verses levelében fölsorolt típusok szinte személy szerint fölismerhetők a századvég költészetében. Dóczy a naturalista valóságmásolókat ostromozta, akik „lesnek mohón a megtörtént valóra, Mint konkra az eb a konyhák előtt”. Rudnyánszky szembe állítja ezzel a többi jellemző típust. — Elsősorban az újromantikus illuzionistát:

¹ ADY ENDRE: *Rudnyánszky Gyula könyve*. (Napszállat felé. Új versek.) Nyugat, 1913. I. 140.

„De hát különb-e ennél, aki holdas, Kinek világa árny, hab, köd, sugár? Ki húnyt szemekkel csillagokban olvas . . . Azt mondják, a természetért bolondul: Pedig szegény oly természetelen . . . Szabadságot bög, a zenekar mordul S erőszakot tesz a költészetten . . .”

S abban a korban, amikor virágoztak az „asztaltársaságok”, nem egy filiszter típusú nagyevő századvégi lírikusra ráillett:

„Hallgasd a szerelem nagy dalmokát: Szerelme mély keservét nyögve sápad. Hogy mi emészti, ne keresd okát; Oh, hisz valóban száz okot találhatsz: Házbér, mosónő, koszt, cipő, kabát — Hajába markol hát a gond, a bánat . . . S míg azt hiszed, hogy haldokló beteg, Csepüt rág s falja a bifsztikkeket . . .” — „S a trobadour, ki árván egyedül Balladát ír, gúnnyal néz a világra, S üveg alatt szivárványtrónon ül, — A költészetnek száműzött királya; A kor nem érti meg, min lelkesül; Mindenki liliput, — ő nagy magába! S mert nem talál schol nektáritalt: Rőfszámra méri jó pénzér’ a dalt.”

— Még ugyancsak az újromanticizmus kelléktárát veszi célba, amikor a megkésett byronizmust jellemzi:

„S villámot nem rejt a byroni felhő; Fakó csillag s szubjektivitás. Bú és gyönyör kaptára mind egyenlő: A nóta egy, s hozzá a síp se más.”

És a magyarkodó műnépiesek, azokkal szemben, akiknek

„bölcssége oly kozmopolita”: „Ha ráismersz a kornak gyermekére, Ne mondd magyarnak . . . hasztalan vita: A sok külsőség, nemzetit jelentvén, Csak olyan rajta, mint sujtás a mentén. — Csak eszköz a törülmetszett zamat, Hiú cikornyamáz púpos legényre. — Nem őserővel ömlő áradat . . .”

Megjelenik a Pósa bácsi-típus is:

„S akad, ki azzal hódít, hogy szeléd Bölcsődalt dúdol, — olvasói bébik, Kik őt mind bácsikául tisztelik, S színes hólyagját földgolyónak nézik . . .”

De a századvégnek ebben a remek körképében inkább költő-típusok jelennek meg, semmint irányzatok, irodalmi áramlatok, amelyeket műfaji stílusproblémák jellemeznek. Pedig elég élesen különválnak néhány ilyen áramlat. A század harmadik negyedéig három hullám tulajdonképpen le is futott már

Petőfi halála óta, s csupán utóregzései voltak érezhetőek a század utolsó negyedében is még: a kelmei népiesség Lisznyay névvel jelzett iránya; a népies műdal, Tóth Kálmánék; s a népnemzeti, klasszicisztikus irány, az Arany-iskola, amelynek tulajdonképpen a század utolsó negyedében bontakozik ki, épp elkésettségében legméltóbb, legelfinomodottabb hajtása, Vargha Gyula költészete, és amelyhez, mindazok között, akik találva érezhették magukat a „kozmpolita költészet” leckéztetésével, talán Rudnyánszky Gyula állott legközelebb. Ha nem is a világnézeti korlátok elfogadásával, de éppen stílusmodorosságtól, retorikai pátosztól és köznapi lazaságtól egyaránt mentes formanyelvével. S ha keressük a századvégi körképben, hol is érezte a maga helyét, minden bizonnyal tudatosan is ez volt az ideálja, ehhez a stílusideálhoz akart hű maradni — változott korviszonyok közepette:

A mestert én is gyakran láttam ülni,
 Ősz fejjel az öreg tölgyfák alatt;
 Föl tudtam az ő látásán hevülni,
 Szent volt nekem ez a megtört alak;
 A fényes múltat képzelem derülni;
 Nagy lelke szórta még a sugarat;
 De méla arcán, csüggedő szemében
 Fájó borongás haldokolt sötéten.

Az emberek törpék itt, nem a kor!
 Azok taposták a nagy szív virágát!
 Megérte ő már a napot, mikor
 „Késő biztatni a kidőlt fű ágát . . .”
 A test leroskadt . . . áll majd a szobor!

— — — — —
 S mit is keresne e csalárd világban
 Ő, a szegény, szeplőtlen puritán;
 Nincs énekes, ki a vásár zajában
 Azt zengené, mit érez igazán,
 A dal se kéjében, se bánatában
 Nem hord sajátos jellemet magán:
 Ezer hazugság egy kaoszba olvad . . .
 Törpék gázolnak sírján a nagyoknak.

(Levél Dóczy Lajosnak)

Íme az eszménykép. Mintha más kor kiérlelt klasszikai stílusát csak úgy át lehetne venni! Természetesen nemcsak Rudnyánszky számára volt Arany eszménykép. Az újromantikus Ábrányi Emil neki ajánlotta első verses kötetét, benne *A görög lantos énekének* fordításával, amin az összetett, közvetett lírai közlés módjára mestere induláskor a maga korszerű lírai közlés módját keresgette. — S maga az Arany-ellenzék lírikus vezére, Vajda János, aki a Múzeum-kerti szobor felé az öklét rázta: „Az egyiknek mindent, a másiknak semmit!” — fiatalabb, kiegyensúlyozottabb éveiben az *Ágnes asszonyt* tartotta a világirodalom legkitűnőbb szerkezetű remekének.² — Talán, mert jómaga is e nagy nemzedékhez, Arany nemzedékéhez tartozónak érezte magát, mégpedig minden bizonnyal azok sorába, akik „inkább teremtő erők”, semmint csupán „alkotók”, mint Arany. Így azután bátran jelenthette ki: az alkotás tökélyében Aranyt, legalább nálunk, senki sem múlta felül.

Rudnyánszky, aki több mint egy nemzedékkel, negyven évvel született később Aranyánál és Arany fellépése után a fejlődésnek immár negyedik ütemében, egy másik világban bontakozott ki, még az Arany-eredményeket legkorszerűbben képviselő Vargha Gyulához sem állott olyan közel, mint mégiscsak Ábrányi Emilhez, az újromantikus líra Endrődi mellett legjelentősebb képviselőjéhez. A modern életérzés, a fokozott szenzualizmus, a nő, a szerelem ösztönösen más fel fogása elválasztotta a népnemzeti iskolától, az akadémikusoktól, s összekapcsolta Ábrányiékkal. Legfeljebb csak azok az újromantikus vonások hiányoztak költészetéből, amik a *Cyranó* és a *Sasfiók* bravúros fordítóját egy csomó retorikus tiráda — *A kis savoyard*, *A zászló*, *A századik*, *Március tizenötödikén*, *A magyar nyelv* — e tipikus szavalóversek szerzőjévé is tették. Ennek a hangnemnek a hiánya választja el némileg az újromantikától Rudnyánszkyt, noha egyébként, nem pusztán generá-

² „... kifogástalanabb, szerkezetre csodásan mesteribb költeményt, mint az „*Ágnes asszony*” a világgöltészetben alig ismerünk.” VAJDA JÁNOS: *Arany Jánosról*. Nővilág, 1857. 39. sz.

ciós alapon, de életérzésben is, az újromantikus Endrődi és Ábrányi a legközelebbi rokona.

A fejlődésnek ez a negyedik hulláma, az újromantikus, velük indul a lírában, tulajdonképpen az ötvenes években születettekkel, Ábrányi Emillel (1850—1920), Endrődi Sándorral (1850—1920) s Rudnyánszky Gyulával (1857—1913). Ezt fejlődési vonalat folytatta, s azután némileg fel is oldta az újromantika harmadik hulláma, a majd két évtizeddel később, a hetvenes években születetteké: Makai Emilé (1870—1901), Heltai Jenőé (1871—1957), Ignotusé (1869—1950). Természet-szerűleg új generációs vonásokkal, amelyekben határozottan fellelhetők még az újromanticizmus jellemző stíluselemei: némi pátosz, de a heinei negédes hang uralkodó színeivel és fokozott iróniával enyhítve. S kiegészülve újakkal, az urbanizálódás, valamint főleg az újságírás irodalmi stílust alakító hatására. Nem szabad többé unalmasan írni még verset sem. Nem elég, ha érzés van a dalban, szellemesnek is kell lennie. Csípősnek és könnyednek. Az se baj, ha nem olvassák el egyszerűen többször, csak előszörre jól hasson, szórakoztasson. Végeredményben Endrődi magyar nyelvű Heinéje, a *Dalok könyve* az, ami ennek a korizlésnek leginkább megfelelő, ez a legnagyobb sikerű verseskönyv. Az újromantikusoknak ez a harmadik nemzedéke a hosszú életű lírikusok korosztálya, úgyhogy a generációs vonások a publikációkban némileg elmosódnak. Jellemző ilyen tekintetben, hogy a színpadon 1866-ban Rákosi Jenő *Aesopusával* jelentkező újromantikus dráma tulajdonképpen Heltai Jenő 1936-ban bemutatott *Néma leventéjével* búcsúzhatik. Az újromantikus líra első és harmadik — részben generációs — üteme között mintegy közép helyütt áll a hatvanas években születetteké, a második hullám. Ez a nemzeti, illetőleg népi hagyomány fokozott érvényesítésével mérsékli az újromanticizmus városi és így hangnemben szükségképpen „kozmpolita” jellegét. A jambus rémuralmának kora ez, a tiszta jambusé. Némileg ezt enyhítik a népdalritmus, illetőleg a beszédhangsúly fokozott érvényesítésével: Szabolcska Mihály (1862—1930), Gárdonyi Géza (1863—

1922) a dalform6ban; valamint Zempl6ni 6rp6d (1865–1919) a maga „6sihez” visszanyul6 archaiz6l6 kísérleteivel.

Az újromantika e h6rom hull6ma, h6rom 6teme, majdnem hat6rozott gener6ci6s von6sokat, k6l6nbs6geket mutat; m6gpedig a st6lusfejl6d6sben az *illuzionizmust6l* a *realizmus* ir6ny6ba, a *szaval6* st6lust6l a *dalforma* fel6. Az iskola doyen-ja a sz6zad els6 fel6ben sz6letett Kiss J6zsef (1843–1921) hossz6 6letp6ly6j6val 6s A H6t foly6irat6val, nemcsak 6tmenetet jelent a Nyugat nemzed6k6hez, de azzal p6rhuzamos 6ramlatk6nt az újromantika fenntart6s6t: a foly6irat szerkeszt6s6ben Makai 6s Heltai a f6 seg6t6i. 6 maga pedig 6pp újromantikus st6lus6 ballad6ival a h6rom fejl6d6si 6tem 6thidal6s6t is jelenti, m6gpedig az eml6tett ir6nyban: az *illuzionizmust6l* a *realizmus*, s a *szaval6* st6lust6l a *dalforma* fel6. – Csak meg kell figyelni: a tulajdonk6ppen els6, legink6bb *illuzionista*, *szaval6* st6lus6 újromantikus fejl6d6si szakasz r6vid, p6r versszakos darabjai sem igaz6n dalszer6 dallamok m6g – kiv6ve természetesen Endr6di st6lut6nz6 *Kuruc n6td6t*.

A n6h6ny, eml6tett rokonvon6s ellen6re is meglep6 ebbe a keretbe illesztve Rudny6nszky teljes id6tlen6ge. Val6ban 6gy 6ll, mint egy 6zben mag6t nevezi, mint valami „tilalomfa”. Nem kell neki a realizmus fel6 fejl6dnie, mert egy6ltal6n nem osztozik, nemzed6kt6rsai *illuzionizmus6ban*, f6 er6nye 6s gyeng6je a *konkr6ci6*, a riportszer6 val6s6gk6zl6s. M6r Reviczky 6szreveszi,³ hogy f6 ereje a r6vid egy-k6t szakra terjed6 vers, de ezek a val6ban form6s darabjai egy6ltal6n nem dalszer6ek, teljesen hi6nyzik bel6l6k minden dalszer6 hajl6kony6s6g. Ha fel is lelhet6k form6nyelv6ben bizonyos gener6ci6s jegyek mint st6lusvon6sok, v6geredm6nyben el kell fogadnunk, amit Sch6pplin 6ll6t,⁴ hogy nemcsak igazi bar6tai nem voltak soha, de „irodalmilag is k6l6n 6llott, eg6sz mag6ba, nem lehet 6t besorozni a korszak semmif6le csoportj6ba vagy felekeze-

³ REVICZKY GYULA: *Rudny6nszky Gyula: F6nyben-6rnyban*. (K6ltem6nyek. 1876–1886) F6ggetlens6g, 1886. m6rc. 25.

⁴ SCH6PPLIN ALAD6R: *Rudny6nszky Gyula*. Nyugat, 1913. II. 909–913.

tébe.” — S tragikuma, hogy úgy volt magányos, hogy nem válhatott „nagy magányossá”: mint Vajda, Reviczky, Komjáthy, akiket bizony az *objektív* és szerinte tiszta, egyetemes érvényű Arany János-i líra eszményképe jegyében, Rudnyánszky — talán nem is féltékeny, hanem csupán kíméletlenül igényes — nyilai nem kímélnek, sőt a *Levél Dóczi Lajosnak* karikatúrája egyik-másik alakjában lehetetlen rájuk nem ismerni.

2.

A kortárs lírikusokról festett körkép, ez a seregszemle, mindennél jobban meggyőzhet bennünket, hogy Rudnyánszkynek, akinek „vonzó, kellemes volt a társasága”,⁵ miért nem lehettek soha igazán jóbarátai s miért állott egyedül egész életében. Másként volt magányos, mint Reviczky és Komjáthy vagy akár Vajda: az ő magányuk majdnem költői attitude volt, életmagatartásban és formanyelvben gyümölcsöző, míg Rudnyánszky, akinek életfelfogása egyáltalán nem kihívóan különködő, stílusa annyira nem egyénieskedő, hogy bizonyos fokig már nem is egyéni, az elszabadult, a fékevesztett individualizmus korában objektív idealista módon közösségi normákat keres, követ, kér számon, közösségi ideálnak akar megfelelni. Semmitől sem irtózott jobban, mint az egyénieskedő stílusmodorosságtól. Ezért állott azonban irodalmilag is külön, mint akit „nem lehet besorozni egy korszak semmiféle csoportjába vagy felekezetébe”. Nem vágyott ő semmiféle „egyéni” stílusra — hanem magára az időtlen tökéletességre. Nagyfokú tudatosságában — ez költői alkatának mindenki által, többnyire negatív vonásként, kiemelt sajátysága — tisztában volt azokkal a kötöttségekkel, korlátozottságokkal, amelyek végső soron lehetetlenné teszik számára, a korreprezentatív líra megvalósításának lehetőségét; viszont mi sem állott távolabb tőle, minthogy korhoz kötött lírát alkosson, az általánosan elismert ragyogó költői készségek birtokában,

⁵ Uo.

vezérségre vágyjon: a költő-prófétai magatartás. Általában idegen volt tőle minden elragadtatás, nem tartozott a korában oly divatos, annyira elterjedt eksztatikus költőtípushoz. Ha menekült, a morális eszmék világába menekült és a szépséghez:

Megnyugszom a sorsban, ha orozva támad
A gőg, a kajánság és sír a szegény:
Mér zúgolódjak! — a hit, a bocsánat
Szép angyalával kötök frigyet én!
(Énekek éneke)

Komjáthy üdvözlést ígérő, hirdető Én-kultuszával szemben, amelynek izzásában összeolvadnak a létezésformák, megszűnik a határ a bent és a kint, az anyag és a szellem között:

Ha majd a végítélet eljövend:
Ha változatlan helyetek leszén,
Keresztül láttok a rejtelmesen;
Szerepet játszatok az alkotó
Örök művében, mely felfogható,
Feltárva a fátyol: kítárva mind,
Miből Isten világos lényé int.
A lélek annak kútfejéhez jut,
Amit mindenki lát, mindenki tud.

Rudnyánszky stílusa azért nem forradalmi új, mert világképe sem az. Nemcsak nem forradalmi, de nem is *dinamikus*, hanem minden ízében *statikus* s ily módon közkeletű és realista. Komjáthy szolipszizmusával szemben, amely szerint az én, a szellemi Én, a világ teremtetője, s a világ a szellemi lét felé rohan, a megváltó Én-ben leli értelmét, Rudnyánszky a tények, a társadalom, az alkotó munka realizmusát énekli. S ha ő konkrétumokban vesz tudomást a kapitalizmus termelő jelenségéről, Komjáthy közlésnyelvében minden egybeolvad. Lázás dallamként elevenen szólal meg mindaz, ami Rudnyánszky közelről látó, „realista” szemléletében pusztá adalék marad. Rudnyánszky jobban benne élt a valóságban s akarva, nem akarva közelről látott mindent; benne élt, küzdött az élet sűrűjében. Szenicére egybeolvadva szűrődött mindennek a vezérdallama, már szinte csak belőlük születő szellemi áramla-

tok formájában, filozófiai világnézetként: vitalizmus, individualizmus, egyén és közösség ellentét feszültsége s a megváltás forradalmi szükséglete, vágya, a tudományos világkép dinamizálódása. Minderről az életlendületről az élet sűrűjében napi gondokkal magányosan küszködő Rudnyánszky lírája nem vall, nem tud semmit; az csupán, mint Reviczky jó szeme korán észreveszi: „nehéz mozgású pesszimizmus és a könnyen hevülés játszi hangja közti révedezés.”⁶ *Révedezés* s korántsem *hangulati merengés*, mint ami a hozzá csupán látszólag közelebb álló másik felvidéki költőtársat, magát Reviczkyt, jellemzi. Rudnyánszky Endrődihez, Ábrányihoz áll közelebb az újromantikusok közül; *tematikus* költő, mint ők, csak éppen *nem illuzionista*, hanem objektív idealista. Amint Ady éles szeme észreveszi, s még Rudnyánszky utolsó, leginkább eksztatikusnak tűnő kötete kapcsán is megjegyzi:

„Rímeitől, formáitól, példátlan számító esztétől . . . máig sem tudott szabadulni. Ha sebeit kitarja, ha joggal hajat tépi, őrzöng s mármár átugrik a legmesésebb térbe a poézise: készsége, számítása, hidegsége, szabályossága visszarántja.” És hozzáteszi: „visszaránt minket is.”⁷

3.

Rudnyánszky helyét a magyar líra fejlődéstörténetében a saját kora egyenesen elvárással előlegezte, az utókor pedig megértéssel kereste és meg is találta akkor, amikor a beteljesületlen ígélet minősítéssel olyanként jellemezte, mint aki teljesen kiesett a fejlődés főútvonalából. Annak ellenére, hogy a *Magyar Irodalmi Lexikon* kitűnő rövid összefoglalása szerint is verseinek technikai eredményei „kimutathatóan hatottak a nyugatosokra, Babitsra és Kosztolányira”. S Ady szerint is: „Rudnyánszky külön volt az összes korabeli Arany—Petőfi

⁶ REVICZKY GYULA: *Rudnyánszky Gyula: Fényben—árnyban.* (Költemények. 1876—1886.) Függelenség. 1886. márc. 25. — REVICZKY GYULA: *Endrődi Sándor költeményei.* Koszoru, 1879.

⁷ Id. h.

epigonoknál, kik hírre, polcra vergődtek s több talán még Reviczkynél, Komjáthynál is.”⁸ Ez magában indokolja Rudnyánszky értékelésének korántsem revízióját, de költészete értékelésének — műfajelméleti szempontból oly termékenynek ígérkező — megvilágítását és elmélyítését. A Rudnyánszky-probléma ugyanis korántsem olyan egyszerű, hogy egy különleges költői képességgel rendelkező, s fogékony, érzékeny egyéniség, aki hozzá még megjárta az élet pokolköreit, nem tudja, nem tudná elvállalni a mű kihordását, nem lenne képes arra a penetrációra és koncentrációra, amely Dilthey szerint a költői műalkotás előfeltétele, próbaköve, mércéje. Természetesen neki is, mint a kor valamennyi lírikusának, számot kellett vetnie az Arany-örökséggel: ezzel a kész formanyelvvel, amelynek tökéletességi foka mintha megtiltott, megakasztott, fölöslegesnek tüntetett volna föl mindenféle belülről kimunkált, korproblémákból kiforrt új formanyelvet. Az Aranynak föltétlenül hódolók és a vele titkon vagy nyíltan elégedetlenkedők és vívódók, az őrzők és a lázadók között Rudnyánszky a felvidéki írócsoport tagjaként az utóbbiakhoz állana közel, hiszen velük is indul — ízlésigénye tilalmára mégis képtelen velük azonosulni. Olyan magas igény, eszménykép él benne, amely megtiltja, megakadályozza, hogy mint nagy kortársai, Komjáthy, Reviczky, egyoldalú, szubjektív megoldással béérje. Ezzel azonban kirekeszti magát a fejlődés áramából. Ti. a lázadó típusú költők magukban rejtik egy későbbi fejlődés lehetőségét, olyan fejlődési fokot, amelynek még egyelőre nincsenek meg a feltételei, egy olyan fejlődési fokét, amely a korproblémákat majd megint Arany János-i mértéknek megfelelően képes kifejezni, összefoglalni. Hogy a magyar líra visszataláljon a valódi, a hiteles Arany János-i ízlésvonalra és így ennek jegyében követelhesse meg a bonyolult korproblémák tükrözését, nélkülözhetetlen volt közbülső ütem gyanánt az impresszionista hangulatszimbolizmus eredményeinek az a kimunkálása, amely a nyugatosok sokszor szecesszionista,

⁸ Id. h.

szenzualista, stílromantikus kísérleteiben végbement, amelynek megindító előfutára Vajda, Reviczky, Komjáthy ugyan — de az új kiegyensúlyozott megvalósítás stíluseszményéhez közelebb áll Rudnyánszky, a maga színvonalán, még időszerűtlenül, ezt előlegezi. Ez izgatta a páratlan kritikai ösztönű Adyt a Rudnyánszkyra vonatkozó szinte paradox kritikai megállapításában, és foglalkoztatta Schöpflin Aladárt, aki Rudnyánszkyról írta talán legszebb, legárnyaltabb stílusanulmányát. Természetesen, ha a zilált kort okolva is a beteljesületlenségért. Amint különben maga Rudnyánszky is:

Szeretem a pompát; arra születtem,
Hogy örök tavaszban éljek vidosan,
De ide dobott e rohanó korba
Engem a kegyetlen végzet vihara;

— — — — —

Oda az erdő illata, csöndje
Titokzatos árnya, költészete már!
A gyümölcs zománca rég letörölve,
Árucikk a rózsza, a hajnal könnye
Az utca porában eltaposva — sár.

Helyesen látja azt is Schöpflin, hogy ennek a beteljesítésnek egyik akadálya az, hogy „a régi világ kapcsolatai meglazultak, az új világéi még nem voltak elég erősek”. De mindez mégiscsak inkább Rudnyánszky politikai-ideológiai tétovázására, kapcsolódására magyarázat. Ami nagyon is érthető olyan korban, amely mindenütt a társadalmi-politikai széthullás jelét mutatja.

Nincs szomorúbb, mint ha valaki alatta marad saját képességeinek, színvonalának, jegyzi meg Schöpflin, mert hisz ha Rudnyánszky Petőfi és Arany hatása alatt állott is, valami új költészet csírái szunnyadtak benne. Inficiálva van azzal, amit modernnek szokás nevezni, „de az infekció még az inkubáció állapotában van”. S mindezért nem foglal el önálló helyet a magyar élet fejlődésében.

„Érdekes lélektani probléma — esztétikai szemmel nézve szomorú látvány.” A verstechnikának kortársai közül leg-

nagyobb mestere, belőle áradtak legdúsabban a legragyogóbb rímek s az ő soraiban pattogott legfrissebben a ritmus. De olyan tehetség, amelynek még fényes vonása is csak harmoniátlanabbá teszi az egészet: „Jaj a művészetnek, ha a technika elhatalmasodik felette” — vonja le a tanulságot Schöpflin. De többek között nem épp abban állott-e Rudnyánszky „modernsége”, hogy egy Aranytól induló olyan irányzatnak volt összekötő kapcsa, a maga korában magányos pillére, amely majdan azt a „technikát”, a formanyelvet, kívánja mondani-valói kizárólagos orgánumává avatni?

Schöpflin bíráló megjegyzései mellett sem tud elzárkózni az elől, hogy mégis lehetetlen Rudnyánszkyban észre nem venni a költőt. De milyen költőt: „a szép gondolatoknak szép formában való kimondására született embert.” Tehát gondolatok, szép gondolatok *kimondására*, éspedig szép formában való kimondására született ember.

Harmonikus formanyelv — de a harmónia igényeinek legkevésbé sem felel meg a korszellem, amelynek költői módon kifejezést kellene adnia. A költő a „zűrzavar korában” sem mentesülhet a rá váró felelősség alól: végső soron csupán e korfeladat betöltésében képes önmagát is megvalósítani.

Az önmegvalósítás zátonyra futásának tragikuma az, ami az olyan egyéniséget, mint amilyen Ady, vonzza hozzá. Aki nem olyan értelemben *költő*, mint a „szép gondolatok szép formában kimondója”. „Gyönyörködéssel meg-megríkatva s össze-össze borzongva” teszi le s veszi kezébe újból-újból Rudnyánszky Gyula verseskönyvét. Igaz, hogy ekkor már a vak, a magába, befelé fordult költő kötetét; a *Napszállat felé* van a kezében, amely szinte a tragikum esztétikai betöltését hordozza magában — s ekképp borzongató és fölemelő, a sors fölött bukásában diadalmaskodó szellem vallomása:

Azt látom én csak, amit képzelek.
Nem láthatom, hol a rím a cezúra,
Kezem sirályként csapkod rá a húrra,
Míg a viharzó hanghullámokon
A végtelent keresztül zokogom.

Föl nem dereng a világtalan éje,
De bár a hajnalig nem érek el,
Lelkemen az összes színek zenéje
Örök világossággal énekel.

S elhangzik a megrendítő tény konstatálása is: „Pillám koporsó, holt alatta minden.” Jellemző, hogy ellentétben Vajda sors ellen lázadó dühével, s Komjáthy ugyancsak lázadó „istenülésével”, Rudnyánszkyt eksztázisában is mértéket és határt tartó emelkedettség, megbékélés jellemzi. Az ilyen Komjáthy eksztatikus idealizmusával érintkezni látszó rész mutatja a közöttük fennálló különbséget:

Elmével fel nem mérhető időkig
Emelkedem fel szellemszárnyakon,
A létkaput kitérve láthatom.
Kifogyhatatlan tündöklésű homlok,
Úgy érzem, a színpompa eltemet,
A cél előtt hódolva térdre omlok,
Alázattal lehunyom lelkemet.

Rudnyánszky számára a világ — a szellem világa is — változatlanul objektív marad. Azaz isteni, nem ő maga istenül szolipszizmusában, mint az ép szemekkel magába zárkózó Komjáthynál. Az elragadtatott költő, Komjáthy világában a mindent egybemosó, az elvakító *fény* uralkodik, a vak Rudnyánszkyében a *színkáprázatok*:

Lelkem szívárvány ecsetét bemártom
A csendbe, melynek itt sok árnya van,
Alakot öltve egy-egy vonalárkon
Kiszíneződik a bizonytalan.
Szent hímporú mezőímen kitérjék
A színek összes ékességüket;
Fényszóró képzelet lehelte párák
Áramlatában úszik a sziget.

(Hajótörés)

Színlátomások, színvíziók, anélkül, hogy kihunyyna mögülük a való tragikusan hitelesítő nyers ereje: „Pillám koporsó, holt

alatta minden.” S érzi Ady a régi Rudnyánszky, az „abszolút versíró” rímes, formás, pompás áradatában, hogy „Rímeitől, formáitól, példátlan számító esztétől . . . máig sem tudott megszabadulni. S ha már-már átugrik a legmesésebb térbe a poézise: készsége, számítása, hidegsége, szabályossága visszarántja, s visszaránt minket is.”⁹ Milyen megragadó, hogy Ady megrendülten áll meg egy emberileg az ő fenyegető sorsához oly közel álló, de épp költői karakterében lényegszerűen idegen jelenség előtt. Némileg úgy, ahogy vállalta Babitscsal is az ikerséget, Aranyban is a megragadott őst.

Rudnyánszky nem az elragadtatott költők vonalába tartozik, hanem abba, amely szép formákkal akar úrrá lenni a kor-eszmék káosza felett. Éppen nem a homály, hanem a nagyonis világos előadásmód a veszélye, a készség, a számítás, a hidegség. Eszméi éppoly kevésbé zavarosak, amiként tiszták a formái: a baj csupán az, hogy nincsenek összeforva, nem egymásból születtek, pedig mindkettőt ugyanaz az igény, a harmónia igénye hozta létre; az eszmeiség negatív körvonalakat vázol részletező világossággal, anélkül, hogy ellentétfeszültségben lenne a föléje boltozódó tiszta formákkal, s így bár nemegyszer ironizál, a feszültségből nem képes ironikus hangulati zónát kialakítani, mint például a hasonló viszony József Attila költészetében. Rudnyánszkyknál olyan esztétikai jelenség ez, amelyben a formanyelvi hagyomány és a formanyelv korreprezentatív parancsa tragikusan ütközik össze. Rudnyánszky kordiagnózisa egyrészt részletekbe vesző, tényszerű, másrészt korántsem marad meg a szociális helyzet, a társadalmi-gazdasági problémák osztályharcot parancsoló légkörében, hanem a kultúra általános krízise, mondhatnánk az értékek egyetemes válsága az, ami elkészeríti:

Az eszmék, az eszmények haldokolnak:
Bálványa van csupán a nyegle kornak,
S nem óriás a törpék zsarnoka, —
Az óriást kíséri hahota.

(Sötétben)

⁹ Id. h.

Épp az bénítja, hogy nagyon is felméri erőit:

Csábít a kor . . . Sebes hullámi ellen
Meddő a harc gyöngéknek küzdeni.
Sodorja őket a sátáni szellem,
Amíg az örvény árja elnyeli.

(A kor ellen)

Vagy:

Tudom, hogy a méh másnak gyűjti mézét;
Vétek, ha másoknál nagyobb a szellem;
Könnytől borús szemem bármerre néz szét:
Meddő a harc a bűn hatalma ellen.

(Sötétben)

De különös módon az objektív értékekbe vetett hite minden-
nek ellenére sem rendül meg:

. . .mit lelke a jövő fátylára hímez:
Hiszem, hogy egykor majd életre támad.
A szenvedés — a gúny mind hasztalan:
Álmoknak él az, kinek álma van.

(Sötétben)

Nem tudja magát szubjektivista módon elsíratni, mint Reviczky, vagy szolipszista módon, egy magateremtette szellemvilágba, saját mámoros egébe szárnyalni; mentes az újromanticizmusnak az illuzionizmusától, mely „a világot ködnek képze-
li”. Érti az élet alkotó erőit, azoknak „Regét valóba olvasztó dalát”. Nem akar olyan lenni, mint a *Hídon a bolond*, aki meg se rezdül, ha „Gép fújja harsány trombitáit, Füst lobogó leng győztes gyáron” — nem akar „saját énjébe elmerülni vakon” — mint Komjáthy-persziflázsként ható ver-
sében mondja.

És amit Rudnyánszky romantikus antikapitalizmusának szokás nevezni, több annál: éppen nem „romantikus”, s szociális helyzetképénél, követeléseinél fogva sem lehet a technikai civilizáció és a tőkés termelés programszerű ellensége-nek nevezni. Ha erről a területről gyűjti is a vádló tényeket, követelése megfogalmazásában majdnem olyan általános, mint eszményképe, Petőfi a maga „világszabadság” jelszavával:

Kenyér miatt robotnak rabja voltam;
 Mondták, családom ellen vétkezem,
 Hogy a világszabadságról daloltam
 Szerszám helyett tollat fogott kezem.
 Kik el nem túrnak semmi szolgaságot,
 Kik mihelyt a korbács szemükbe vágott,
 A zsarnokot pokolba kergetik:
 Dalom lobogjon zászlóul nekik.

Így hangzik a *Végrendelet* azok után a tapasztalatok után, amelyekkel a tőkés demokrácia hazája ajándékozta meg, ahonnan kiábrándulva, vakon, megtörve érkezett vissza. Némileg Petőfi-reminiszcencia, csakúgy, mint forradalmi jóslata:

Nagy idők közelednek,
 Megjósolom én:
 Nem fog sokáig a világ
 Tespedni henyén,
 Ez lesz az utolsó viadal,
 Ez lesz a nagy zivatar,
 Mely elsöpri a világ mai rendjét; —

— — — — —
 A szellem, a munkás nem nyög igában
 Hitvány napi bérért.
 Nem görnyed a műhely ronda zugában
 A veritékes jámbor becsület,
 Mint szolgálai zsákmány
 Hogy elasztott ereje árán
 Szerezzen az önzés élvezetet.
 Nem! Hisz egyenlő mind, aki él!
 Hátra csak az marad, aki henyél.

A vaksággal birkózónak megrendítő élménye mégis első-sorban az Amerikába szakadt véreinek a sorsa. Ez Ady-hangú sorokban csapódik le a kint látottakból valami új ritmus, az érzés súlya alatt elsúlyosodik a szava:

Ó, magyarság, drága vérem!
 Iszonyú sors! . . . Meg nem érem,
 Hogy vitézül reád valljak,
 Veled küzdve értek haljak.

Nemcsak Ady kuruc verseinek hangsúlynyomatékos ritmusa, de sok tekintetben Ady-terminológia („drága vérem”; „vitézül reád valljak”) is visszhangzik itt; de ezeknek a kifejezéseknek, ennek a terminológiának megvannak a gyökerei Rudnyánszky korábbi költeményeiben. Sok tekintetben egyező Ady látásmódjával, csupán a szociális, nemzeti és kulturális problémák nem szerveződnek dinamikus költői világképpé épp magateremtette szimbolikus formanyelvben:

Királyi udvar csalfa vak reménye,
Gyarapodásnak ámító regénye,
A bányák kincse, rónák aranya,
Az öncsalás zsongító balzsama —
És még ezer más, édes drága álmom
Lebeg fölöttünk gyenge cérnaszálon,
Hozzánk került a legfőbb földi jó,
Más szóval a civilizáció!

De még ez mind kevés volt, semmi csak
Tinektek oh nagy államférfiak!
Azt harsogtátok a fülünkbe váltig,
Hogy a faj jelleg szégyenünkre válik,
Tapsoljatok, nincs többé semmi baj:
A nemzet él, de elpusztult a faj,
Végképp kifogatott természetünket
Éppúgy ledobtuk, mint a szennyes inget . . .
(*A kozmopoliták*)

Néha éppen ellenkező előjellel, de a nemzetszemlélet problematikájának azonossága szembetűnő. Az ilyen panaszok nem tűrik a hibátlan jambusok zenéjét sem. Úgy amiként Szabó Lőrinc lázadó panasza, ha majdnem szó szerint meg is szólal már ebből Rudnyánszkytól, semmi ereje annak élőnyelvi ritmusdallama nélkül:

Hatalmat az eszmék hiába adnak,
Hogy alkossak nagyot s dicső legyenek,
Ha nem tudok szerezni kis fiamnak
Egy csepp ruhácskát, egy pohár tejet.
(*A költészet*)

Szabó Lőrincnél:

az én szemeim is látni akarnak,
isten teremtett engem is,
az én gyermekem se kutyakölyök,
bár elsősorban enni kér,
s amennyit a boldogok érnek,
annyit az én lelkem is ér . . .

4.

Így válik ez a líra olyan esztétikai jelenséggé, amelyben a formanyelvi hagyományok és a formanyelv korreprezantatív parancsa tragikusan ütközik össze. Rudnyánszky hú akart maradni valamihez, ami hűtlen lett hozzá. Van a klasszikának ebben az imádatában valami a Péterfyéből, csupán Rudnyánszky nem tudta megfelelő műfajban megfogalmazni, mint Péterfy a maga tragikumelméletében, de ahhoz jó anyagot szolgáltatott volna. Don Quijote módra folytatta szélmalomharcát a szélrózsa minden irányában — eszményekért, amelyekben jóformán csak ő hitt már, sokakat elgondolkoztató sorsával, mindhalálíg. Légüres térbe jutott szárnyalás az övé. Nyelvi plasztikája, töretlen formaérzékről tanúskodó ritmikája, szenzualista szókincsenek gazdagsága, látásmódjának objektivitása — egyaránt a népi ízlésben gyökerező megoldásnak felel meg, Aranyénak és azokénak, akik majdan a fejlődés következő, összefoglaló szakaszában már képesek Arany norma-eszményének megfelelő modernségre, olyanra, amihez Rudnyánszkynek nagyonis egyéni hangú kortársai csak részlegeredménnyel szolgálnak: szimbolikus természetérzéssel (Vajda); az érzelmi hangulati zóna kiképzésével (Reviczky); filozófiai lendületű, evolucionalista, expresszívvé vált képnyelvvvel (Komjáthy). E kísérletek eredményét szüreteli le Ady, míg kortársai, az objektív lírai képnyelv képviselői: Vargha Gyula, Babits, Tóth Árpád s az utána következő, a lírai realizmusra esküvő egész „második nemzedék”, mindenképpen az összetett formanyelv szellemében közvetíti Arany eredményeit.

Ez a költői látásmód sajátos realitássíkot jelent a *metaforikus* és a *szimbolikus* közlésmód között, az *impreszionista hangulatszimbolista közlésmód előtt és után*. Ady határozottan hangulatszimbolista. Reviczky, Komjáthyval, Vajdával együtt előkészítője, előfutára ennek a hagyományos magyar formanyelvi iskolán nevelkedett egykorú ízlés számára nagyon is „homályos” közlésmódnak, amely nemcsak a körvonalakat mossa el, de amelyben *külső* és *belső* világ egybeolvad — s amelynek a gyökere a romantika, sőt preromantika: Vörösmartyn, Kölcseyen át visszamegy Daykáig, Ányosig. Míg a második fejlődési vonalnak, amelynek szemükben fő típuspéldája Arany „líraiatlan” költészete, semmi köze a romantikához, a sejtelmeshez és éppen ezért állanak vele oly mereven szemben. Ennek a „képei” képek, amint szenzualizmus, plasztika jellemzi a szavait is. Nem csoda így, hogy az olvadékony, körvonalakat elmosó, hangulati zeneiségű Reviczky semmiképpen sem akarta akceptálni Dantét; a konkrét körvonalak, a nyelvi plasztika és képi plasztika fölülmulthatatlan mesterét.¹⁰ Viszont az is természetes, hogy Arany egyik legszebb versét Danténak szenteli, és hogy a plasztikus képek és szavak tipikus modern mestere, Babits, szükségképpen Dante-fordító kellett hogy legyen.

Már korábbi tanulmányunkban Kosztolányi és Ady viszonyát vizsgálva¹¹ utaltunk arra, hogy a magát „északi embernek” valló Ady valószínűleg Nietzsche és a protestáns predesztináció irracionalista gyökerű egzisztencializmusában kerül szembe a könnyed, déli, a literátor, „irodalmi író” Kosztolányival, és hogy Kosztolányi a franciás-latinos hagyomány képviselője, nem pedig Ady, minden tüntetően vallott Párizsközpontúsága ellenére sem. Ő a francia kultúrában legfeljebb a Curtius¹² által hugenotta vonalnak jellemzett hagyomány.

¹⁰ REVICZKY GYULA: *A magyar Dante*. Petőfi Társaság lapja. 1878.

¹¹ BARÁNSZKY JÓB LÁSZLÓ: *Kosztolányi és a német irodalom*. ItK 1968. 310—312.

¹² E. R. CURTIUS: *Die literarischen Wegbereiter des neuen Frankreichs*. 1918. Neuauflage 1952.

mánytörőkhöz tartozott volna — amint maga is érezte ezt: a belga szimbolistákhoz.¹³ S ehhez most hozzátehetjük, Arany, Vargha Gyula, Áprily, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc egyaránt józan, képies, tematikus vonalában benne rejlik az, amit Ady maga is panaszol Rudnyánszkyknál, hogy szavakban és képekben élő költő, gondolkodva keresi a harmóniát, s verseinek igen erősen szenzuális a ríme, ritmusa és így mindkettő kelleténél jobban érződik.

Rudnyánszky nem reprezentatív színvonalon képviseli ezt a „latinos” típust — de képviseli izoláltan is a fejlődés megszakadt láncában; hozzájuk tartozik. Sajátos művészi kvalitásai épp ezen a vonalon mutatkoznak. Ezen a vonalon mintha nem lenne olyanak tekinthető, mint aki nem képes megvalósítani művészi szándékát. Reviczky jó érzékkel emeli ki ilyen szempontból reprezentatívnak tekinthető verseit, mint a legfigyelemreméltóbbakat, mint olyanokat, amelyek jelzik azt az utat, amelyen a tehetsége kibontakozhatik.¹⁴ A *Rokokó* és a *Ballerina* valóban ennek a formaérzéknek leginkább megfelelő darabok. Arra a Rudnyánszkyra vallanak, aki nagy önismerettel jellemezte magát a már idézett sorokban: Szeretem a pompát; arra születtem, Hogy örök tavaszban éljek vidoran, De ide dobott e rohanó korbá Engem a kegyetlen végzet vihara. — Valóban nem is a polgári biedermeier, hanem a rokokó játékos formakultúrája a lelki hazája:

Játszi beszéd, ügyes menüett
 Járt a röpke zenére;
 A cicomás hang szítá a tüzet,
 Hogy forrt az ifjú szívek vére.
 Tréfa, bohó dal, tánc, kacagás . . .
 De mégse szabad közeledni, —
 A rokokóban szigorú a szokás;
 Nappal a férfit a nő hagyja epedni.

¹³ ADY ENDRE: *A belgák*. Budapesti Napló. 1906. aug. 15.

¹⁴ Id. h.

De kimerülve a sok etikettben
 Este együtt, egyedül van a pár,
 A nő csupa illat, csupa kék, csupa kellem,
 S a férfi mohó intésire vár . . .
 „Jer no, segíts levetni ruhámat!”
 S láztól remegve segít a bohó . . .
 Elfog a vágy, a szerelem, a bánat,
 Ha eszembe jut a szép rokokó . . .

Ennek a költészetnek nem a körvonalakat elmosó, homályos hangulatokat, szimbólumokat kedvelő romantika, hanem a játékos formakultúra, az érzékletes képek, körvonalak stílus-korszaka az igazi otthona, szellemi éghajlata.

Tanúskodik erről a lényegrokonságról a másik kis remeklése, a *Ballerina* is:

Picinyke lábak, karcsú könnyű termet,
 Csókra hívó ajk, lesütött szemek,
 Erényes szív, mely csábnak gyorsan enged,
 Száz gyöngédségből alkotott remek,
 Sok csipke, mindig friss rózsák a vállon,
 Hamis gyémántok, kihívó ruha:
 Rád ismerek, virágot hintő Ámor
 Pajzán apródja, szép ballerina.

Figyelemre méltó, hogy a két utolsó sort egybemossa kecses piruettként, s ekként a megszólított személynek vélt Ámor-ból hirtelen birtokos jelző lesz. A ritmus könnyed szökellése, a nyelvi természetesség, a pattanó rímek együtt csendítik ki az évődés negédes bókját.

Ritmika, formajáték, ha kell; nyelve a hangfestés, hangutánzás objektív módján zenei:

A víznek minden fodra, gyöngye habja
 Lengett, zszibongott, zúgott, szsizdegett,
 Ringatva, feldobálva, mélybe csapva
 Egy ismeretlen tündérszigetet.

Festői panteizmus nem Vajdáéval, hanem Szabó Lőrincével rokon:

Ezüst kígyóit megcsillantva reszket
 A tótükör, sűrő fülemülék
 Dalai, mint varázsgyűrűk öveznek;
 Álomgyönyörba szédül a vidék —
 Virágpihék bolyhozva ágyat vetnek,
 Jánosbogárkák gyertyát gyújtanak,
 Pehely kacsók ránk fátyolt szövögetnek,
 Míg összebújunk, mint a madarak.

Egészében Szabó Lőrinc-féle természet-varázslat, de konkrétan is emlékeztet, mégpedig a *TücsökHzene* elbűvölő befejező soraira:

Nyáréji tó. Jegenyék, álmodók.
 Sugársokszögön körben ráng a pók.
 Öreg ezüstben öreg topolyák.
 Ünnepe ly ma a megbűvölt világ.

— — — — —
 Búcsúzó t gügyög a fülemüle.
 Álommá zsongul a tücsökHzene.
 Majd a legpuhább lepke is elül,
 a Hold a szomszéd kertbe menekül
 s ott játszik tovább, ezüstcsöndű fény,
 a pók sokszigű tündérlemezén.

Máskor Áprily Lajos nyelvi ritmikái remekének, *Az irisórai szarvasnak* előképét zendíti meg *A fenyőfában*:

De a gyökértelen fa csak didergett,
 Amíg övezte pompa és meleg,
 Kívánta vissza a hófödte berket,
 Hol ostromolták zord viharszelek,
 (A fenyőfa)

És elfeledte a forrás kis odvát,
 amelynek tükre csábító titok,
 s ha eltikkadva meg-megszomjazott, hát
 napverte, langyos vályúból ivott.
 (Az irisórai szarvas)

Szinte formanyelvi hatásnak lehetne gyanítani ezt az olyannyira azonos hangulati zónát.

Az övékével rokon a stílusa, nem kortársaiéval: főerénye a konkrét tartalom, míg kortársait, az újromantikus és hangu-

lati költőket egyaránt a konkrét realitástól való idegenkedés, az intellektuális általánosság, elvontság jellemzi.

Rudnyánszky nem annyira megelőzte korát, semmint hangja azokéval rokon, akik a korízléstől függetlenül valami abszolút, tiszta szépségideált követnek, igyekeznek megvalósítani a költészetben. Úgy, amiként azt Szabó Lőrinc megfogalmazta és meg is kísérelte követni költői eljárásában: nincsenek korstílusok; minden költő olyan egyszerűen és világosan szeretett volna írni, mint Horatius, csak éppen nem volt rá képes. Hozzátehetjük ehhez: bizonyára épp oly szépen is, ami talán még ennél is nehezebb feladat, s gyakran épp ez csábít a stílusmodorosságra, ami korántsem azonosítható az, épp a lírában, oly parancsolóan kötelező mindenkori egyéni és korkifejező formastruktúrával. S hogy ez nem születik meg Rudnyánszky költészetében pregnánsan, épp a semleges tökéletesség az oka. Jórészt innen, hogy magasrendű költői kvalitásai ellenére sem tud igazán magával ragadni, csupán elgyönyörködünk a verseiben. Gyönyörködünk és hidegek maradunk. Kritikusai, leglelkesebb méltatói is ezen csodálkoznak kezdettől fogva. Így azután az időtlen vers ars poeticáját valló költőkével rokon a stílusa. Ennek a költészetnek ars poetica-ja egyezik azzal, amit Babits fogalmazott meg a *Csak a dalra* vallomásában:

Oh nem ott a dal határa,
Ahol a szó véget ér;
Hajts a múzsa szép szavára,
Ne fogjon se kor, se tér!
Ne időnek, ne divatnak,
— Ha jelszó, ha szenvedély! —
Énekelj csak önmagadnak,
S annak élj, mi benned él.

(*Kozmopolita költészet*)

Nem lehet mégsem a l'art pour l'art költői közé sorolni, mert, ha az időtlen megváltó erejében keres is menedéket a kor zűrzavarai elől, töretlenül él lelkében az objektív értékek egész világa. Nála különös módon a belső látomás is tárgyi

objektíválás, míg Komjáthy számára az egész világ belső látomás, szellemi szimbólumok rendszere, ugyanannyira, hogy talán nincs egyetlen költőnk sem, az egy Adyt kivéve, akinek nemcsak filozófiai költeményei vannak, de egész költészete filozófiai világkép szimbólumrendszere. Rudnyánszky éppen ezért nem múlhatja felül Reviczkyt és Komjáthyt, mert olyan értelemben költő, mint amilyenek Schöpflin a költőt konstatálni véli benne: „szép gondolatok szép formában való közlőjeként.” A költő, épp a „költő” más síkon mozog, több ennél. A „szép versek” alkotói számára valami más megjelölést kellene kitalálni. Mert a modern kor költője nem pusztán szép versek alkotója, hanem már Carlyle, Emerson szerint is olyas valaki, aki a pap helyét tölti be a modern emberi kultúrában. Éspedig nem akként, hogy „szép gondolatokat” közöl „szép formában”, hanem akként, hogy világképet szervez költői, „romantikus” módon, új világot alkotva.

A *szép* versek költője szembe nézhet kora társadalmával, kifejezésre juthatnak annak jelenségei közvetlenül és közvetve költői stílusában, csak éppen a továbbépítés forradalmi szintézise fog hiányozni, az, amiről József Attila ekként vall: Csak az olvassa versemet, ki ismer engem és szeret, aki a semmibe hajóz, s hogy mi lesz, tudja, mint a jós . . . Vagy határozottabban, prózában megfogalmazva, Molnár Tibornak 1936 nyarán adott interjújában:¹⁵ „Költő az, aki látja az okokat, az összefüggéseket és ezért *észreveszi a jelenben a jövőt.*” Az érdekes az, hogy maga Rudnyánszky is így értelmezi a költő szó jelentését, amikor seregszemlét tartva költőtársai fölött, azt írja verses levelében Dóczy Lajosnak: *Egyik se költő, nem az igazándi . . .* pedig felesleges bizonygatni, hogy Endrődi, Ábrányi, Reviczky, Vajda, Komjáthy s még folytathatnánk a névsort, korában mennyi *szép* vers született. Ezt látják Ady és Schöpflin, hogy annyi kitűnő készség birtokában még a mércét is ismeri — amin jó maga sem tud átlendülni. Erről

¹⁵ MOLNÁR TIBOR: *Egy régi interjú története.* József Attila József Attiláról. Magyar Nemzet, 1974. dec. 5.

beszél Ady: „Ez a régi, megmagyarázhatatlan nagy titok szabállyal és szabálytalanul egyformán lehet valaki *igazi* és nemcsak kiváló költő . . . be kár, hogy csak *kiváló* költő s megvakult a szerencsétlen.”¹⁶ Schöpflin Aladár pedig majdnem József Attila szavaival: „Csak jelzi, nem csinálja az időket.”

A szép versek írója kifejez mindent úgy, ahogy a kor költői eszközeivel lehetséges. „Haját tépi, őrzöng” — de közben számító hűvösséggel marad ura a formanyelvnek — s a hidegsége, számítása ránk is átragad. Még a vak Rudnyánszky is, még akkor is, amikor legmesésebbre szárnyal a poézise, képes „visszarántani bennünket” — konstatálja Ady. Kitapogatja a határokat, de azok rabja marad. Mint korkritikus pusztán elkeseredett regisztrálóként hat — és sohase lázadóként, forradalmárként. Az ilyen költőktől mi sincs távolabb, mint a lázadás. Nem állna jól nekik. Be kell látnunk, egy költő csupán a maga módján lehet lázadó — új formanyelvet teremtve. S épp ebben nem sikerült, ezen akadt el Rudnyánszky vállalkozása: a hibátlanul szép formáin. Ő is észreveszi a sebesült munkásban kora termelési viszonyainak az áldozatát, de az, ami Juhász Gyula *Sebesült munkás a Rókusban* versében magával ragadó együttérzésről tanúskodó látomás, Rudnyánszky témában rokon *Gondolatok* költeményében a társadalmi háttér riportszerű hangsúlyozásával ad kevesebbet:

Itt látom őket kórágym körül.

— — — — —
 A csonka munkást leüté a gép,
 Borzadva nézem tátongó sebét.
 Élte javát másért görnyedve tölté,
 Gyötörte őt a meddő vágy örökké. —
 S most vánszoroghat rongyban — egyedül,
 Amíg a gyáros hintájában ül.

Ezért nem olyan értelemben költő, mint volt Reviczvy, Komjáthy, Vajda, Ady vagy akár az „egyhúrú”, de érzelmi

¹⁶ I. h.

hangulati zónát közvetítő Juhász Gyula. Akiknek költészetében a valóság nem híven és megszépülve, hanem újként, új világként, más világként merül föl, akik a formanyelv-közölte megváltoztatott életérzésen keresztül képesek a valóság tényeinek átalakítására. Petőfi érezte, hogy minden költő szükségképpen forradalmár. Rudnyánszky a vers szépségét jelentő formanyelvi kiegyensúlyozottságban felülmúlja Reviczkyt vagy akár Komjáthyt — de csupán e tekintetben. Mégis ezek a kor költői és nem ő. Más kategóriák szerint költők, mint ő. Ez az, ami oly izgatón hatott mindenkor azokra, akik inkább a kor költői között kísérelték a helyét megtalálni, semmint a fejlődés vonalában.

5.

Rudnyánszky lírája megindító példája annak, hogy a lírában nem csupán az egyes műveket, az egyes verseket kell — legalábbis a történeti fejlődés bizonyos fokán koncentrációnak és penetrációnak jellemeznie, hanem az egész életművet egy sajátos individuális, átfogó értékzónának. A líra oly egyéni, az individuális értékzóna bélyegét viseli magán, hogy egészében, a kötetekben kapja meg az egyes vers a maga hiteles értékjelentését. A kötetek pedig az életműben hitelesítődnek. Ezért olyan fontos, hogy bizonyos fejlődést mutasson az egymásutánjuk, mert így válnak az élő személyiség hiteles képviselőivé, kibontakoztatóivá. A századvég kísérleteinek, tapogatózásainak, eredményeinek azért lehet összefoglaló betetőzője Ady, mert megteremti irodalmunkban ezt a típusú, teljes lírát a maga drámai felvonásokat jelentő köteteivel, a kötetek organikus ciklusaival. Organizált hitelű életmű ez: a költő személyiségének valóban megvalósítója. De ugyanilyen jellegű a kortárs lírikusok közül mindenekelőtt Rainer Maria Rilke életműve, némileg George-é is.

Rudnyánszky megejtően és meghatóan tiszta hangjai laza, önmagukat ismétlő kötetekben csendülnek meg s még az utolsó, betetőző kötet is csupán sejteti, hogy a korszituáció-

nak érzékelésére nagyonis megfelelő érzékeny és fogékony alkat milyen kitűnő képességei és lehetőségei mentek veszendőbe épp a mozdulatlan harmóniájuk közepette. A fejlődésben nem csupán a formanyelvi technika eszközei gyarapodnak, hanem igenis evolúción megy át a műfaj szellemében maga a költő, a költészet jelentése: az egyedi érték-kibontakozás korparancsa szellemében. Másfelől mennél összetettebb, mennél inkább kollektívabb jellegű egy korstruktúra, annál kevésbé fejezheti ki más, mint a művi organizáció szervessége, mikrokozmosza, szinte a leibnizi monadológia szellemében.

Ady számára ez a művészi megoldás az életmű rangja és titka; a korai Babits számára probléma, amit a *Lírikus epilógjában* fogalmaz meg: Csak én tudok versemnek hőse lenni, Első s utolsó mindenik dalomban. — Rudnyánszkyt is foglalkoztatta, nemcsak Dóczy Lajosnak írt verses levelében — ebben a korban, amelyben oly nagyon elszaporodtak a versek és megfogyatkoztak a költők: — 461 vers, alatta 461 név — írja a *Versfaragók*¹⁷ c. cikkében. A korérzületben keresve a válság okát: „Nem! Korszerűtlen líra, csak pihenj! Burjánzik ugyanis most a vers özönnel.”

A lírikus és a remek verselő nem azonos jelenségek. A líra műfaja a romantikus alkatnak kedvez, annak, amelybe Kosztolányi kitűnő önmegfigyelése szerint feminin vonások is vegyülnek, az érzelmi hangulati zóna uralmával: a Heine, Hölderlin, Rilke, Ady típusú költők, akiknek egységes és organikus életművében költői én bontakozik ki (az a típus, amelyhez Vajda, Reviczky, Komjáthy állnak közel). Kibontakozik nem pusztán a stílus egyéni egységében, de a verssel összenőtt egyéni sorsban. S az objektivitást képviselő, a tematikus költők, a „szép” művek, a „szép” versek alkotói, az „alkotók” — mint Vajda megkülönbözteti a „teremtő” típussal szemben — azok, akiknek bizonyos férfias hidegség, józanság, kemény-

¹⁷ RUDNYÁNSZKY GYULA: *A versfaragók*. (Irodalomtörténeti adalék) Koszorú 1882. 53–62.

ség jellemzi a verseit, azok, akik nem engednek egészen közel magukhoz s éppen világosságuk parancsolja azt, hogy *kívülről* vegyük őket szemügyre: a Poe, Mallarmé, Eliot, Valéry típusok, ahová nemcsak Babits, de Tóth Árpád, de némileg Szabó Lőrinc és Illyés is tartozik, valamint Áprily és Dsida. Goethe Baudelaire-rel együtt éppen a kettőnek, a romantikusnak és a klasszikusnak, a femininnak és a férfiasnak csodálatos egyensúlya, amellyel a költők között mindenkor annyi rokon- és ellenszenvet váltottak ki magukkal szemben. Ilyen tökéletes amalgámban lehetetlen szinte már az elemzés. Annál inkább Rudnyánszky szerveződésben megakadt, amorfi költői életművében. Amint a pszichológiai jelenségek is jobban megfigyelhetők patalogikus eseteken, ekként olykor az esztétikai törvények, folyamatok is nyilvánvalóbbá válnak a torzón, mint a bonthatatlan tökéletességű életművön, amelyet hét pecséttel őriz épp a tökéletesség zártsága. Rudnyánszky tragikuma épp, hogy sok lehetősége volt ennek a tökéletességnek a megközelítésére; mély érzékenységgel párosult objektíváló formaérzék, s mi több, formanyelv. S épp ezen a lehetőségen ment tönkre, ezen a lehetőségen, amelynek betöltése, mint olyan jól érezte, Weimar nyugalmát vagy Párizs pezsgő szellemi légkörét igényelte volna. — Vagy azt, ami belőle teljesen hiányzott a másik irányú áttöréshez: egy Wagner, Ady semmitől vissza nem riadó kíméletlenségét. Schöpflin Aladár megkapóan festi emberi alakját, a némileg Remenyik magukkal tehetetlen regényalakjaira emlékeztető felvidéki urat, „akiben a származásbeli testi és lelki jók valahogy tökéletlenül keveredtek . . . a vegyülés folyamata valamiképpen megakadt időnek előtte, mielőtt még organikus vegyületig jutott volna”.¹⁸ A szempontukból a lényeges az, hogy megrekedt idealista *politikai* síkon, s talán az egyetlen költő figyelemre méltó nemzedéktársai közül, akinek költészetére a

¹⁸ SCHÖPFLIN ALADÁR: *Rudnyánszky Gyula*. Nyugat, 1913. 909—913.

Schopenhauer vagy Nietzsche-szerű költői filozófiai világképek nem hatottak. Úgyhogy Palágyi Menyhért keresve sem találhatott volna nála jobb példát arra, hogy filozófiai világkép nélkül a költői sem organizálódik. A nagy líra mindenkor filozófiai világkép lepárolása. Horatius a stoicizmus és epikureizmus, Petrarca az újplatonizmus, Goethe panteizmusa Herder, Rousseau, Spinoza nélkül nem képzelhető el. Schillerről nem is szólva, aki tanulmányaiban formálisan ki is építi Kant nyomán a maga filozófiai rendszerét és költészete azután minden ízében ezt tükrözi. Hogy a német idealista filozófia milyen messze gyűrűző hatásköröket indít valamennyi európai nyelv romantikus költészetében, azt szinte már lehetetlen nyomon követni. Ugyancsak Schopenhauer, Nietzsche, Bergson, Marx, Freud s később az egzisztencializmus világképalakító, stílussteremtő hatását a lírában. Nálunk csak Vajdára, Komjáthyra, Reviczkyre, majd később Adyra, Babitsra, József Attilára kell gondolnunk. De Kosztolányi, Juhász Gyula költészete sem képzelhető el Nietzsche, Stirner, Schmitt Jenő Henrik — s Zalai, közvetítő hatása nélkül. Sohase módszeres tanulmányokról van szó, hanem épp összefogó benyomásról, amelynek *sejtelmeiből* megszülethetik a *lírai formanyelv*. S Rudnyánszky alkatától épp az ilyen természetű fogékonyság volt idegen. Eklektikus volt, de nem eléggé nyitott, megrekedt a tények, a naiv realizmus síkján. Ezért sok hasonló részletrealista költőnkel együtt olyan okos, gondolatokban gazdag. Tragédiája, hogy csak „költő”, versíró értelemben. A költészet, a vers, nagyonis középponti helyet foglal el egész lelkületében. Ő tulajdonképpen semmi más nem akar lenni, csupán költő. S ezért nem lehet az. Ez a költői értékvilág paradoxája. Így azután közvetíthet formanyelvi eredményeket, ritmikát, rímeket a forma olyan virtuózainak, mint Kosztolányi és Babits, Adyt azonban csupán elgondolkoztatja. Komjáthy, Vajda egész másként hatottak rá: költőiségük egész eleven áramával, azzal a titokkal, amely a lírát lírává teszi. Rudnyánszky egész objektív idealizmusa dogmatikus világkép. Kötöttsége kötelezte a naiv realizmusra,

amelynek szükségképpen mozaikszerű világkép az eredménye, belső összefüggést nélkülöző realitás, amelynek nemcsak mélységperspektívája nincs, de nincs atmoszférája sem: szép szavak, csengő szavak, de csak szavak; tetszetős, de nem meggyőző; választékos, de nem válogatott; nincs igazi mélye, egyéni zamata, így sekélyesebbnek látszik, mint amilyen, állapítja meg találóan Schöpflin. Oly tiszta forma és világos gondolat, hogy nem születhettek együtt: hiányzik belőlük a vajúdas dinamikája, ami az élő gondolatot épp költői formájában jellemzi. Minden túlságosan is befejezett, kész ezekben a versekben, amelyek így inkább csak versek, szép versek, semmint költemények.

Rudnyánszky tragédiája nem az, hogy nem érte el, amit akart, hanem hogy nagyonis elérte. Sikerült neki fölülmúlni a vers hibátlan tökéletességében a nagyonis könnyed Reviczkyt és a gátlástalanul áradó Komjáthyt. Csak épp új világképet nem fejez ki ez a formanyelv. A koroknak dinamikus folyamatként együttérzése és kifejezésre juttatása hiányzik Rudnyánszky lírájából: „csábít a kor . . . Sebes hullámi ellen Meddő a harc gyöngéknak küzdeni. Sodorja őket a sátáni szellem, Amíg az örvény árja elnyeli.” *A kor ellen*, ez a jellemző címe ennek a versnek. És a *Lejtőn*ben hasonlóan jellemzi magatartását: „Úgy állok, mint egy tilalomfa, Múltam szép álmai fölött, Lábam lesüllyed a homokba S a szél minden nyomot beföd.” Rudnyánszky rokon-stílusú költőtársaival együtt „statikus” költő. A „szép vers” a jellemzője, „időtlen-ségre” pályázik. Míg az ellentétes, a dinamikus típusú költő szemében a „vers csak cifra szolgál”. „Hulltommal hullni, ez a szolgál dolga, Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel” – fogalmazza meg ennek a típusnak egyik reprezentánsa, Ady.

Még ha valamiféle filozófiai világnézethez közelítjük Rudnyánszky költői gondolatokban gazdag, de minden filozófiai költői stílustól s organikus egyéni fejlődési folyamatától mentes líráját: megkésett platonista költő a petrarkisták fajtájából; korkritikájába szervesen illeszkednek bele eszményimádatukkal a *Mária dalok*. Megvan az ilyen költészetnek is a maga

varázsa, az elvillanó, megfoghatatlan, sajátos szépségé. Álljon azonban befejezésül mindez a saját megfogalmazásában:

Oh, ez az üdv se halhatatlan,
Meghal velünk, mint ez a dal:
Az emlék alkonyának végső
Fényébe' úszik minden ravatal.